

Imaszövegek, felekezetek, imakönyvek

Jelen tanulmányban a 16–17. század imakönyveiben megfigyelhető felekezetközi intertextualitás jelenségét vizsgálom, lehetséges okait, előfordulását elemzem, a szövegvándorlást pedig néhány példa közlésével illusztrálom. A vizsgálódás során a megadott korpuszban olyan imaszövegeket kerestem, amelyek átvétel következtében legalább kétszer vagy többször, lehetőleg más felekezethez köthető imakönyvben szerepelnek.¹

A már korábban megvizsgált kiadványok alapján elmondhatjuk, a korszak imaszövegírását, -kiadását az egymástól jelöletlenül kölcsönvett, sokszor felekezettől is független szövegek sajátként való alkalmazása jellemzi. De mi lehet az oka, hogy mindez így működhetett a hitviták korában?

A választ talán az imádság fogalmának meghatározása adja meg. Ha megnézzünk néhány ismertebb imakönyvet a 17. század első pár évtizedéből, a következő meghatározásokat találjuk: Kopcsányi Márton ferences szerzetes imakönyve előszavában az olvasható „Az imádság Istennel való beszélés és nyájasság”,² Pázmány Péter jezsuita *Az Imádságról* című prédikációjában a következőt írta:³ „Az

- 1 A vizsgálat kiterjed mintegy ötezer imádságra, amelyek jórészt nyomtatott imakönyvekben fordulnak elő. Ez a korpusz lefedi a 16. századot, a 17. század első felének nagy részét. A 17. század második felét részlegesen, illetve az az anyag, ami a 18. századból jelenleg rendelkezésre áll, a megjelent kiadványok nagy számához képest szórvány-jellegű.
- 2 KOPCSÁNYI Márton, *Keresztyen imádsagos keönyvechke, mely a' Caeremoniaknak, és hitünk ennéhány ágazatinak (az egygyűek kedvéért) rövid magyarázattyauul, külömb külömb fele imádsagokat és elmélkedéseket foglal magában* (Bécs: Gelbhaar Gergely, 1622), 4.
- 3 PÁZMÁNY Péter, *A' romai Anyaszentegyház szokasából minden vasarnapokra es egy-néhány innepekre Rendelt Evangeliomokrúl, Predikaczioik* (Pozsony: [typ. Societatis Jesu], 1636), 640–641.

Istennel való gyakor beszélgetés, mely az imádság által vagyon, megvilágosítja az ember lelkét”. A református Kecskeméti C. János imakönyve egyik mottója „Az te könyörgésed nem egyéb, hanem Istennel való beszélgetésed, mikor olvassz, akkor Isten beszél teveled, mikor könyörögsz, akkor te beszéllesz Istennel.”⁴ Végül az evangélikus Madarász Márton imakönyve *Elöljáró beszédében* a következő szerepel: „Szép dolog a könyörgés, melynek szépségéről Sz. Ágoston, az én hív tanítómesterem eképpen szól: Oratio tua locutio est ad Deum. Quando legis, Deus tibi loquitur, quando oras, cum Deo loqueris. A te imádságod Istennel való beszélgetés. Mikor a szentírást olvasod, az Isten szól néked, mikor imádkozol, te beszéllesz az Istennel.”⁵

Ez a néhány idézet a 17. század első feléből nyilvánvalóan mutatja, hogy a katolikus és a protestáns kiadványokban az imádságot ugyanúgy az Istennel való beszélgetésként írják le. S nem véletlenül. A különböző felekezetek számára egyformán tekintélyként tisztelt egyházatyá, Szent Ágoston egyik beszédében a következő, lelkiség történeti alapvetést tartalmazó mondat szerepel: „Qui vult cum Deo semper esse, frequenter debet orare et legere. Nam cum oramus, ipsi cum Deo loquimur; cum vero legimus, Deus nobiscum loquitur.”⁶ Szent Ágoston szerint tehát az imádkozás összekapcsolódik az olvasással, ez a gondolat köszön vissza a fentebbi idézetekben, s ezalatt a Szentírás olvasását értik. Aki gyakran akar Istennel lenni, annak gyakran kell imádkozni és olvasni, mert ha imádkozunk, mi beszélünk Istenhez, amikor olvassuk a Szentírást, ő szól mihozzánk. A Szentírás imádságos lelkületű olvasása, a lectio divina, éppen e kettősséget olvasztja egybe, az imádkozó, áhítatos olvasás közben egyszerre szól Isten az emberhez, illetve az ember Istenhez, és így valósul meg az Istennel való együttlét állapota. A *Miatyánk* nem véletlenül válik az egyik legnépszerűbb imává az imakönyvekben, hiszen Jézus maga tanította a Szentírásban, és annak olvasása közben Isten is beszél az imádkozóhoz, mivel a szavak, amelyeket imaként elmond az imádkozó, Jézus

4 KECSKEMÉTI C. János, *Szép és aytatos imadsagos könyveczke. Az reghi iras magyarazo doctoroknak és szent attyáknak, fő-keppen penigh az szent Agoston doctornak irásából egyben szedegettetet és szép rendben helyeztetet / Andreas Musculustól; Magyarra pedig igéről igére fordittatot Kecskemeti C. Ianos ... által Vasaros Naményban* (Bártfa: ifj. Klöss Jakab, 1624), []() (6r) August. in Psal. 85.

5 MADARÁSZ Márton, *Eperjessi magyar ecclesia minden-napi felfegyverkedese, az az minden-napi Imadsagos könyveczkéje* (Lőcse: Brewer Lőrinc, 1629), br[r]–[b5v].

6 A „Cum Deo loquere” gondolat nemcsak Ágostonnál olvasható. Fölbukkan Cyprianusnál is. „Sit tibi vel oratio assidua vel lectio: nunc cum Deo loquere, nunc Deus tecum: ille te praeceptis suis instruat, ille diponat.” PL, Tomus IV, Epistola II, Caput XV, 221. Isidornál: „Qui vult cum Deo semper esse, frequenter debet orare, frequenter et legere. Nam cum oramus, cum Deo ipsi loquimur; cum vero legimus, Deus nobiscum loquitur.” PL, Tomus LXXXIII, Liber III, Caput VIII, 679. Az idézett hely Ágostonnál: PL, Tomus XXXIX, Appendix, Sermo XXXII, Caput II, 2324.

szavai (tanítása szerint az ember szavaivá kell legyenek), és miközben az ember beszél Istenhez, ő is szól hozzá, így mind a két fél egyidejűleg aktív, ami ebben a vonatkozásban a *cum esse Deo* legtökéletesebb formája.

Ez adja a szerkesztői alapelvét a 16. század egyik igen népszerű kiadványának, a *Fons vitae* című imakönyvnek,⁷ amely számos kiadást ért meg. Népszerűségének magyarázata éppen az Istennel való beszélést segítő sajátos „szöveggyűjtemény” jellegében lehet, ugyanis ebben a kiadványban nagyobbra és kisebbre is átdolgozott kivonatokat találunk a Szentírásból, amely részletek átszellemült olvasással imádságként funkcionálnak, mintegy a Szentírás helyettesítéseként. S az sem véletlen, hogy 1601-ben jelent meg utoljára.⁸ Ugyanis általánosságban is elmondható, hogy az olyan imakönyvek maradtak s lettek hosszútávon népszerűek, amelyekben továbbra is alapelv volt a szentírási szövegek alkalmazása, de nem a *Fons vitae* gyakorlatának megfelelő módon, amelyben egyetlen idézet szolgált imádságul, hanem amelyekben a Szentírásból vett több, a könyörgés célját segítő idézetek szabad kombinálásával szövegezték meg az egyes imákat. Esetenként saját gondolatokat is beleszórtak, így nagyobb teret kapott az imádság összeállítójának személyes intuíciója. Az ember vágya az isteni szó kiegészítésére adhat magyarázatot arra, hogy miért volt például a *Miatyánk* szentírási szövegének soronként végiggondolt elmélkedés-szerűen megfogalmazott imabokra is olyan népszerű.

Mindehhez mintegy kiegészítésképpen társult az egyházatyák szentírás-magyarázó tevékenysége, amelyet igaznak és hiteles közvetítésnek tartva tekintélyként elfogadtak a későbbi imakönyv-összeállítók, lényegében felekezettől függetlenül, így a tőlük kölcsönzött gondolatok segítségével, felhasználásával, mintegy elvi állásfoglalásként rájuk való hivatkozással tudatosabb, „igazabb” imakönyvek jöhettek létre.

Az Istennel való együttlét két pillérének, az imádkozásnak és az olvasásnak az éles elválaszthatósága nem maradt állandó „követelmény”, viszont a 17. századi imakönyvek meghatározásaiban is olykor-olykor visszaköszön, hiszen definíciójuk szerint az Istennel való dialógus csak az imádkozás által is megvalósulhat, ennek oka pedig az, hogy az imádságokba szőtt szentírási idézetek révén az „orare et legere” eredeti kettőssége egybeolvadt, és az „orare” fogalmában élt tovább.

Ennek a hagyománynak köszönhető tehát, hogy az imakönyvek zömében olyan könyörgéseket tartalmaznak, amelyek a Szentírásból vett mondatokból építkeznek, abból forrásozva közölnek imádságokat, és ezt, mintegy garanciaként az

7 *Fons vitae az életnek kútfeje* kiadásai magyarul: Bécs, 1572 (RMNy 308B); Debrecen, 1574 (RMNy 337B); Bécs, 1577 (RMNy 373); Brassó, 1580 (RMNy 453); Debrecen, 1589 (RMNy 623).

8 Feltételezett kiadás: Brassó, 1601 (RMNy 871).

imádságok hitelességére, a kiadványok összeállítói fontosnak tartották hangsúlyozni. Jól illusztrálja mindezt Pázmány imakönyvének négy (még életében megjelent) kiadása, s az az eltérés, ami a locusai feltüntetésének gyakorlatát illeti. Az első kiadás ajánlásában világossá teszi, imádságaiban „nem csak a régi szentatyák írásából, de legfőképpen a Szentírásból, hogy az Istennek az Isten szájából származott igékkel könyörögnénk.”⁹ Pázmány igazolja is könyörgéseinek autentikusságát, bár mindenhova nem jegyezte fel, de imakönyve „csaknem minden része a Szentírásból vétetett.”¹⁰ Az 1606-ban megjelent első kiadásban feltüntetett bibliai forrásmegjelölések száma az általa kibocsátott későbbi kiadásokban jelentősen lecsökken. A locusmegjelölés elhagyása az imádságok mellől, illetve a Szentírásból való forrásozás hangsúlyozásának a címlapra, illetve az ajánlásokra korlátozása nem egyedi jelenség. Ennek oka, hogy a „legere”, mint az Istennel folytatott beszélgetés egyik feltétele – ahogy említettük – lassanként belelényegül az „orare” fogalmába. Sőt, idővel mintha ki is kopna a kötetekből, vagy funkcióját tekintve átalakulna az imakönyvek egyre nagyobb változatossága, könyörgéseinek átalakulása, meg-megújulása, tematikáinak bővülése, az imádkozó személyének (imakönyv-összeállító ambíciói?) hangsúlyozása következményeként.

Mindig voltak, vannak és lesznek újtók és megőrzők, s nem volt ez másképpen az imakönyvkiadások esetében sem. Éppen ez magyarázza azt a többféle gyakorlatot, amikor egy újabb imakönyv szerkesztője/kiadója összeállítja kiadványa szövegeit. Milyen lehetőségek jönnek szóba? Már megjelent imakönyvből készít válogatást, esetleg az egészet kiadja újra? Átszerkesztve, újrafogalmazva jelenteti meg munkáját, netán fordítás alapján dolgozik, vagy önálló alkotást ad közre? Valamennyi eshetőség előfordul.

Az első magyarországi magyar nyelvű imakönyv egy unitárius kiadvány volt, amit 1571 körül adott ki Heltai Gáspár. Fordítását egy német nyelvű evangélikus imakönyvből készítette. Heltai imakönyvét kivonatolta a református Károlyi András 1586-ban. Ugyanaz a német evangélikus szerző, Johann Habermann volt a forrása annak az evangélikus fordításnak, amelyet Szalaszegi György adott ki 1593-ban. Nem csupán imádságoskönyv Huszár Gál kiadványa, amely Komjátiban jelent meg 1574-ben, az evangélikus énekeskönyvként ismert kiadvány számos imádságot is tartalmaz, elsősorban zsoltárparafrázisokat. Fia, Huszár Dávid 1577-ben Pápán jelentette meg kolligátumát, melynek első része a *Heidelbergi káté* fordítását tartalmazza, második része pedig imádságoskönyv, melynek jórésze

9 PÁZMÁNY Péter, *Keresztyéni imádságos könyv. Melybe, szép ájtatos könyörgések, hálaadások, és tanulságok foglaltatnak* (Graz: Georg Widmannstadius, 1606), [†3v].

10 Uo.

a *Komjáti énekeskönyv* imáiból összeválogatva létrehozott, immáron református gyűjtemény, kiegészítve egyéb imádságokkal. Ezen kiadványok imaszövegeinek forrása tehát túlnyomórészt ismert. A már említett *Fons vitae* elsősorban a Szentírásból vett idézetekkel operál, de igazolható, hogy magyar nyelvre németről fordították. A 17. század magyar kiadványait azonban már nem ilyen egyszerű áttekinteni, hiszen lényegesen több kiadványról van szó. Ami bizonyos, hogy Pázmány 1606-ban, Grazban kiadott imakönyve meghatározó volt. Nemcsak az egyik leggyakrabban forrásként szolgáló kiadvánnyá vált a későbbiekben, de maga az imakönyv is igen sokszor, Pázmány életében még háromszor, a 19. század végéig összesen harmincszor jelent meg.¹¹

A szövegvándorlás egy különös példája, amikor nemcsak az imádságok kerülnek át egyik kiadványból a másikba, egyik felekezettől a másikhoz, de akár az ajánlás is. Ennek példája Mihálykó János imakönyve, amely 1609-ben jelent meg először, majd 1620-ban is (ez példányból nem ismert), illetve 1629-ben. Az első kiadás ajánlása Czobor Erzsébethez szól, aki Thurzó György házastársa volt. Az ő fiuk Thurzó Imre, kinek felesége Nyáry Krisztina, aki megörökölte anyósától a Mihálykó-féle imakönyv dedikációját, ugyanis az 1620-as imakönyv ajánlása (az RMNy szerint) neki szólt. A rákövetkező évben, tehát 1621-ben Thurzó Imre meghalt, és özvegye hozzáment a katolikus Esterházy Miklóshoz, így, amikor 1629-ben ismét neki ajánlva jelent meg az evangélikus Mihálykó imakönyve, Nyáry Krisztina már katolikus vallású volt. Az ugyancsak 1629-ben megjelent Hajnal Mátyás jezsuita *Szíves könyvecskéjének* szintén ő a dedikáltja.¹² A Mihálykó János nevével fémjelzett imakönyv megjelent 1630-ban, 1640-ben és 1642-ben is. Ezen kiadások már nem tekinthetők az 1609-es imakönyv újrakiadásának,¹³ ennek ellenére az 1642-ben Lőcsén megjelent imakönyv ajánlása még mindig Nyári Krisztinának szól.¹⁴

De térjünk vissza az imaszövegekhez. A következőkben az MTA–PPKE Barokk Irodalom és Lelkiség Kutatócsoport által gyarapított imaadatbázis segítségével az ismert átvételek, és szövegösszevetéseken túl olyan imaszöveg-vándorlásokat kerestem, amelyek eddig nem voltak ismertek. Ezúttal nem az imakönyvek

11 SZ. BAJÁKI Rita, BOGÁR Judit, szerk., PÁZMÁNY Péter, *Imádságos könyv (1631): Jegyzetek a szövegkiadáshoz*, Pázmány Péter Művei 6 (Budapest: Universitas-EditioPrinceps, 2013), 9.

12 HAJNAL Mátyás, *Az Jézus szívet szerető szíveknek ájtatosságára szíves képekkel kiformaltatott, és azokról való elmélkedésekkel és imádságokkal megmagyaráztatott könyvecske* (Bécs: Michael Rickhes, 1629).

13 BAJÁKI Rita, „Pázmány *Imádságos könyvének* utóéletéhez”, in *Pázmány Péter és kora*, szerk. HARGITTAY Emil, Pázmány Irodalmi Műhely Tanulmányok 2, 285–291 (Piliscsaba: Pázmány Péter Katolikus Egyetem Bölcsészettudományi Kar, 2001).

14 RMNy 1942.

egésze felől közelítenék, vagyis hogy konkrét kiadványok hogyan viszonyulnak egymáshoz, hanem az egyes imádságokra koncentrálna azt vizsgálom, milyen átvételek találhatók, vajon megállapítható-e szövegvándorlás. Ehhez a Szelestei Nagy László által lefektetett alaptézisből indulok ki, mely szerint az imádságok incipit alapján leírhatók, mivel szövegük viszonylagos állandósággal öröklődik. Valamennyi szövegvándorlás feltüntetésére természetesen ezúttal nincs mód, de a tézis igazolására igen.

Ha az átvételeket szemlélzzük, elmondható, hogy vannak olyan imák, amelyek szinte természetesnek mondható módon kerülnek át, vagy egymástól függetlenül szerepelnek több kiadványban is. Ezek az úgynevezett zárt szövegek, amelyek állandósult szöveggel rendelkeznek, és nem ritkán szerző is szerepel az ima mellett.¹⁵

Ilyen szöveg többek között a Szent Atanáznak tulajdonított hitvallás, amely a különböző kiadványokban eltérő címmel jelent meg. Ez alapján is gyanítható,¹⁶ hogy nem ugyanabból a forrásból került az imakönyvekbe, és nem is egymástól vették azt át, az incipit segítségével azonban a különböző felekezetek kiadványaiban ugyanazon ima megléte igazolható.

A következő felsorolás mutatja, mely kiadványokban szerepel ez a szöveg. A felsorolásban az imakönyv szerzője (esetleg címe), az imádság címe, illetve az incipit szerepel:

Szenci Molnár Albert,¹⁷ *Szent Athanasius szimbóluma, avagy hitnek vallása, mely szereztetött 313. esztendőben.*

Incipit: Valamely ember üdvözülni akar, mindeneknek előtte szükség, hogy az keresztyén hitet vallja, melyet az ki igazán és épen meg nem tartand, kétség nélkül örökké elvész.^[1]

Kecskeméti C. János,¹⁸ *Symbolum Athanasii. Athanasiusnak vallása*

Incipit: Valaki üdvözülni akar, mindeneknek előtte szükség, hogy tudja a közönséges keresztyéni hűtöt és vallást. Mert valaki azt meg nem tartja, kétség nélkül elkárhozik.^[1]

Madarász Márton,¹⁹ *Szent Athanasius Alexandriai Püspök vallása, ki élt Krisztus Urunk születése után 445. esztendőben*

15 A valódi szerzőség bizonyossága újabb kérdéseket vet fel, ugyanis gyakran találunk olyan imádságokat, amelyeknek szerzője csak a hagyomány alapján nevezhető meg.

16 A különböző felekezetek kiadványaiban megjelenő hitvallás szövegének részletes egybevetése további elemzés tárgyát képezheti.

17 SZENCI MOLNÁR Albert, *Imádságok könyvecske* (Heidelberg: Johann Georg Geyder, 1621), 145.

18 KECSEKEMÉTI C. János, *Szép és ájtatos imádságok könyvecske* (Bártfa: ifj. Klöss Jakab, 1624), 13.

19 MADARÁSZ Márton, *Eperjesi magyar ecclesia minden-napi felfegyverkedése, azaz minden-napi imádságok könyvecskéje* (Lőcse: Brewer Lőrinc, 1629), 259.

Incipit: Valaki üdvözülni akar, mindeneknek előtte szükség, hogy az közönséges keresztyén hitet tartsa. Melyet valaki éppen és felbontatlanul nem tart, kétség nélkül örökké elvész^[.]

*Szép imádságos könyvecske,*²⁰ *A Szent Athanasius püspöknek vallása, kit szőrzött az ariánusok ellen*

Incipit: Aki akar üdvözülni, mindeneknek előtte szükség, hogy a keresztyéni hitet vallja, melyet valaki egészen és igazán meg nem tartandja, kétség nélkül mindörökké elvész^[.]

Pongrácz Eszter,²¹ *Szent Athanasius Vallása*

Incipit: Valaki üdvözülni akar, mindeneknek előtte szükség, hogy a közönséges hitet tartsa. Melyet valaki éppen és felbontatlanul nem tart, kétség nélkül örökké elvész^[.]

A nem zárt imaszövegek esetében az incipitek segítségével ugyancsak megállapítható, hogy a különböző kiadványok szinte ugyanazon szöveggel szerepeltetnek ugyanolyan intencióra imádságokat. Annak megállapítása, hogy a szövegazonosság oka közvetlen szövegátvétel, esetleg közös forrásra visszavezethető párhuzamos szöveggözlés, néhány esetben már bizonyítottan mondható, legtöbbször viszont további vizsgálatot igényel. A következőkben hozok néhány példát a szövegpárhuzamosságok igazolására három különböző témában. Elsőként a hitért való könyörgések, majd a reménységért, majd áldáskérő imádságok inciptje következik.

Huszár Gál,²² *Az igaz hitért*

Incipit: Hallgasd meg az én tehozzád való kiáltásomat én igazzá tévő Istenem, vigasztalj meg engemet a te lelkednek vigasztalásával, minden keserűségemben könyörülj énrajtam és hallgasd meg az én imádságomat

Huszár Dávid,²³ *Az igaz hitért*

Incipit: Hallgasd meg az én tehozzád való kiáltásomat én igazzá tévő Istenem, vigasztalj meg engemet a te lelkednek vigasztalásával, minden keserűségemben könyörülj énrajtam és hallgasd meg az én imádságomat

20 *Szép imádságos könyvecske* (Lőcse: Brewer Lőrinc, 1632), 69.

21 PONGRÁCZ Eszter, *Igaz isteni szeretetnek harmatjából növekedett drága kövekkel kirakott Arany Korona* (Nagyszombat: Akadémiai, 1753), 23.

22 HUSZÁR Gál, *Keresztyéni gyülekezetben való isteni dicséreték és imádságok* (Komjáti: Huszár Gál, 1574), 25r.

23 Huszár Dávid, *Egynéhány keresztyén imádságok, melyek közül némelyekkel akárki is magánvaló imádkozásban könyöröghet az Úr Istennek, némelyikkel pedig a közönséges szent gyülekezetben élünk* (Pápa: Huszár Dávid, 1577), P5r.

*Rimay-kódex,*²⁴ *Az igaz hitben megtartásért való könyörgés*

Incipit: Felséges Isten, hallgasd meg az én nagy kiáltásomat és könyörgésem: oh én Királyom és Uram, mert Te benned csak vagyok minden bizodalمام, és csak Tehozzád egyedül jövök kérni jó ideje korán, hallgasd meg kérésemet

*Szép imádságos könyvecske,*²⁵ 1632, cím: *Az igaz hitben megtartásért való könyörgés*

Incipit: Felséges Isten, hallgasd meg az én nagy kiáltásomat és könyörgésem, ó, én királyom és uram, mert csak te benned vagyok minden bizodalمام és csak te hozzád egyedül jövök kérni.

Pázmány Péter,²⁶ *A reménységért*

Incipit: Menynek és földnek kegyelmes Ura, te benned vagyok reménységem, meg ne szégyenüljek, te benned bízom, mert a te gondviselésed alá vettem még az én anyám méhében...

Mihálykó János,²⁷ *A Reménységért*

Incipit: Mennye és földnek kegyelmes Ura, tebenned vagyok reménységem, meg ne szégyenüljek, tebenned bízom.^[1]

Szenci Molnár Albert,²⁸ *Könyörgés állhatatos reménységért:*

Incipit: Én Istenem, mennynek-földnek teremője, tebenned vagyok az én reménységem, ne hagyj megszégyenülnem.^[1]

*Rimay-kódex,*²⁹ *Szép imádság, kiben ember áldást kér az Istentől*

Incipit: Az áldás mellyel az Atya Isten e világot megáldá, mikor a mi üdvözítő Urunk Jézus Krisztusunk e világra született, az szálljon és jöjjön én reám is.^[1]

Kiss Imre,³⁰ 1680, cím: *Szép imádság, kiben ember áldást kér az Istentől*

Incipit: Az áldás, mellyel az Atya Isten e világot megáldá, mikor a mi üdvözítő Urunk Jézus Krisztusunk e világra született, az szálljon és jöjjön énreám is.^[1]

Sigray Erzsébet Róza,³¹ *Szép imádság, kiben ember áldást kér az Istentől*

24 *Rimay-kódex*, 26. *Rimay-kódex* szövegkiadása: BAJÁKI Rita, „Rimay János(?) imádságai” in *Régi magyar népének és imádságok*, szerk. BOGÁR Judit, Pázmány Irodalmi Műhely Lelkiségtörténeti tanulmányok 11, 9–48 (Budapest: MTA–PPKE Barokk Irodalom és Lelkiség Kutatócsoport, 2015), 18–48.

25 *Szép imádságos...*, 11.

26 PÁZMÁNY, *Keresztyéni...*, 85v.

27 MIHÁLYKÓ János, *Keresztyén istenes és ájtatos imádságok* (Bártfa: Klöss Jakab, 1609), 30.

28 SZENCI MOLNÁR, *Imádságos könyvecske...*, 278.

29 *Rimay-kódex*, 26.

30 KISS Imre, *Három szép imádságos könyvecske* (Bécs: Joh. Jacob Kürner, 1680), 53.

31 SIGRAY Erzsébet Róza, *Jó illatú rózsás kert* (Nagyszombat: Akadémiai, 1713), 72.

Incipit: Az áldás, mellyel az Atyaisten e világot megáldá, mikor a mi üdvözítő Jézus Krisztusunk e világra született.^[.]

*Lelki Fegyverház,*³² *Amelyben ember áldást kér az Istentől*

Az áldás, melyet az Atyaisten e világot megáldá, mikor a mi üdvözítő Urunk Jézus Krisztusunk ez világra született.^[.]

Pongrácz Eszter,³³ *Imádság kiben ember áldást kér az Istentől*

Incipit: Az áldás, mellyel az Atya Isten e világot megáldá, mikor a mi Üdvözítő Jézus Krisztusunk e világra született, az szálljon és jöjjön énám is.^[.]

Végül az úton járók könyörgései közül az azonos incipittel rendelkezők szövegét egészében bemutatjuk. Ezek a szövegek egyaránt fellelhetők katolikus, evangélikus, református, unitárius kiadványokban. Az ima a jelenlegi adatok alapján 1589-ben már biztosan előfordult, és 1700-ban is megtaláljuk.

Fons vitae, 1589, Mikor ember útra akar indulni Istentől segítséget kérvén

Az emberi nemzetnek igaz őrizője, Uram Jézus Krisztus, kinek őrzése alatt semmi félelem nincsen, és kinek őrzése nélkül senki bátorsággal nem járhat. Te, Uram, az angyal által utat mutattál az Ábrahám szolgáinak, azonképpen Tóbiás fiának, kik tebenned bíztanak. Kérlek Uram Isten, adjad, hogy ez mostani úton való járásom az te kegyelmességedből és engedelmedből nagy jó szerencsés legyen, hogy ahová megyek, minden dolgaimat az te segítségedből elvégezzem, térhessek meg békével, és tenéked hálákat adhassak azokkal egyetemben, kik az én megtérésemen örvendezni fognak. Amen.

Károlyi András,³⁴ *Úti imádságok*

Te vagy Uram Jézus Krisztus az emberi nemzetnek igaz őrzője, ki utat mutattál az Ábrahám szolgájának, az kis Tóbiásnak angyalodat küldéd el, Jákobot angyalod hordozza el és az Izrael népét. Légy vezérem és útítársam Uram Jézus, és bocsásd el az te szent angyalodat hogy ez utamban tegyen engem jó szerencsésé, és az te tüzes oszlopod legyen útmutatásom, hogy mikor az vizen, mezőn általmegyek, békességgel járhassek, és hozz haza Uram Isten, nagy örömmel hálát adhassak te neked Uram Isten az te hozzám való jó voltodért. Amen.

32 *Lelki Fegyverház* (Nagyszombat: Akadémiai, 1716), 54.

33 PONGRÁ CZ, *Arany Korona...*, 43.

34 KÁROLYI András, *Szép ékes könyörgések* (Krakkó: Wirzbieth, 1580), F2r.

Szép imádságos könyvecske,³⁵ Útra induló embernek Istenhöz való könyörgése

Emberi nemzetnek igaz őrzője Uram Jézus Krisztus, akinek őrzése által semmi félelem nincsen, és kinek őrzése nélkül senki bátorsággal nem járhat. Te, Uram, az te Szent Angyalod által utat mutattál az Ábrahám szolgájának, az vén Tobiás fiának, és egyebeknek, az kik tebenned bízának, Kérlek tégedet Uram Isten, adjad, hogy az én mostani Utam az te kegyelmességedből nagy jó szerencsés legyen, hogy valahova én elmegyek, minden dolgaimat az te segítségedből elvégezzem, térhessek meg békével, és tenéked hálákat adhassak, azokkal egyetemben, az kik az én megtérésemen örvendezni fognak. Amen

Mihálykó János,³⁶ Az úton járó embereknek való szép imádság

Az emberi nemzetnek igaz őrzője Uram Jézus Krisztus, kinek őrzése alatt semmi félelem nincsen, és kinek őrzése nélkül semmi bátorsággal nem járhat. Te, Uram, az angyal által utat mutattál Ábrahám szolgájának, azonképpen az pusztában az te népdednek: Tobiás fiának, és egyebeknek kik tebenned bízának. Kérlek Uram Isten, adjad hogy ez mostani úti járásom az te kegyelmességedből jó szerencsés légyen, hogy az hová megyek, minden dolgaimat az te segítségedből elvégezzem, térhessek meg békével, és tenéked hálákat adhassak azokkal egyetemben, kik az én térésemén örvendezni fognak. Amen.

Imádságos könyvecske,³⁷ Úton járáskor való könyörgés

Emberi nemzetnek kegyes, teremő és gondviselő Istene, kinek őrizése alatt semmi félelem nincsen, és kinek őrizése nélkül senki bátorsággal nem járhat. Te Uram, ki az angyal által utat mutattál az Ábrahám szolgáinak, azonképpen vén Tóbiás fiának, és egyebeknek, akik tebenned bízának, kérlek tégedet Uram Isten, adjad, hogy az én utam a te kegyelmességedből jó szerencsés legyen, hogy ahová menendő vagyok a te segítségedből, minden dolgaimat végezhessem jó móddal, térhessek meg békével, és Felségednek hálákat adhassak azokkal együtt, akik az én megtérésemen háladással örvendezni fognak, Amen.

35 *Szép imádságos...*, 5.

36 MIHÁLYKÓ János, *Keresztyéni istenes és ájtatos imádságok* (Lőcse: Brewer Lőrinc, 1642), 147.

37 *Imádságos könyvecske. Melyet naponként olvashat minden rendbéli keresztyén ember* (Kolozsvár: [k. n.], 1700), 90.

Szintén szövegegyezés található:

Pázmány Péter,³⁸ *Az úton járók könyörgése*

Uram Jézus Krisztus, az emberi nemzetnek hív és szorgalmatos oltalmazója, kérlek téged, a te értünk való sok fáradtságidért és zarándokságidért, bocsásd alá magas mennyből a te Angyalodat, ki őrizzen és oktasson engem, és a te úton járon szolgálodat, minden utainkban, mint őrzé régenten Ábrahámot, Jákobot, Tóbiást zarándokságokban. És engedd szent haláloed által, hogy mindnyájan megismerjük e világon való jövevény voltunkat, e földhöz ne ragaszkodjunk, hanem tiszta szívvel lélekkel tehozzád, a megígért boldog örökségbe kíváncsozunk, ki élsz és uralkodol, etc.

Ezek az imák jól illusztrálják a felekezetek, illetve imakönyvek közötti szövegátfedések, esetleges vándorlások jelenségét. Hat imádságos könyv szerepelteti a megközelítőleg hasonló szövegezésű könyörgést, egy katolikus, egy unitárius, egy református, két evangélikus és egy „protestáns jellegű.”³⁹ Mivel a téma (úton járók) viszonylag konkrét helyzetet jelöl meg, így az, hogy az imádkozók hasonló környezetben hasonló jellegű könyörgéseket mondanak, ennek következtében a könyörgésekben esetlegesen párhuzamos gondolatok, szófordulatok szerepelnek, még nem jelenti a szövegátvétel tényét.

Az itt felsoroltak közül négy kiadvány esetében azonban olyan mértékű a szövegszintű egyezés,⁴⁰ hogy nehezen képzelhető el, hogy egymástól független, önálló szövegalkotás eredményeként jöttek volna létre, hiszen mindegyik könyörgésben ugyanaz az ima célja, gondolatmenete, szerkezete, felépítése. Ugyanazon képek, szó szerint újra előforduló sorok, megfogalmazások tanúi lehetünk. Az egyéni megfogalmazásnak igen kevés tere maradt, tartalmi szempontból az unitárius verzió teológiai okokból alkalmazott szóhasználata (Az emberi nemzetnek igaz őrzője Uram Jézus Krisztus helyett: Az emberi nemzetnek kegyes, teremő és gondviselő Istene) megjegyzésre érdemes.

Ellenkező eredményre vezet, s ez indokolja az idézett Pázmány-szöveg szerepeltetését. Sok hasonlóságot mutat a másik öt könyörgéssel, akár szövegszerű párhuzamot is, de ezek jellege és hossza alapján mégsem állítható, hogy szövegátvételtől volna szó. A Pázmány-féle könyörgés sokkal inkább azt illusztrálja, milyen az, amikor a hasonlóság oka az imádság műfajának sajátosságaiban keresendő, nem pedig egymás konkrét forrásként való felhasználásában. A Pázmány-ima

38 PÁZMÁNY, *Keresztyéni...*, 140.

39 A *Fons vitae* című kiadvány.

40 Az 1589-es, az 1632-es, az 1642-es és az 1700-ban megjelent kiadványokról van szó.

ugyanis nemcsak pozícióját tekintve különbözik a többi imától, hiszen egy hosszabb könyörgés utolsó bekezdéséről van szó, de az ima célja sem egyezik a többiekével. Azokban a tényleges utazás sikeréért, a rendben megérkezésért szól a könyörgés, míg Pázmánynál a földi értelemben vett szerencsés visszaérkezés mellett elsősorban a mennyországba való végső megérkezés vágya az elérendő cél. Egyértelműen mondhatjuk, hogy e könyörgés szövege „csak” párhuzamos a többiekével.

A református Károlyi András könyörgésének címe *Úti imádságok*. De nemcsak címében, hanem valamelyest terjedelmében, és elsősorban az ima megszövegezésében is találunk annyi eltérést, hogy ezúttal is csak szövegpárhuzamosságról beszélhetünk. Ugyanakkor ha Károlyi forrásként ezúttal nem is szerepel, az ő imakönyve forrását már korábban sikerült azonosítani,⁴¹ a református imakönyv az unitárius Heltai Gáspár imakönyvének alapos kivonatolásával jött létre. Heltai forrása pedig az evangélikus Avenarius kiadványa.⁴² Sajnos Heltai kiadványa ma már csonka, az *Úti imádságot* az ő imakönyvéből, vagyis Károlyi közvetlen forrásából nem ismerhetjük, viszont a latin eredetivel összevetve Avenariusnál megtalálhatjuk azokat a tartalmi elemeket, amelyek csak Károlyinál, de a többi „Úton járók”-könyörgésben nem szerepel.⁴³ A felekezetközötti szövegátdolgozást tehát a most szóban forgó szöveg is megerősíti.

Az említett példák igazolják, továbbiak keresése pedig még teljesebb képet adhat arról, hogy a közös alap, a Szentírás és az egyházatyák idézése hogyan alakul, módosul a kora újkori imádságirodalom története során, s elmondható, hogy a 16–17. században a különböző felekezetek markáns egyházpolitikai, teológiai elhatárolódása és identitáskeresése sajátos lelkiségi ökumenizmussal társul.

41 BAJÁKI Rita, „Kompiláció 16. századi imakönyveinkben”, in *Átfedések: Szövegalkotás a 16–18. századi irodalomban*, szerk. MACZÁK Ibolya és KISS Farkas Gábor, Pázmány Irodalmi Műhely Lelkiségtörténeti Tanulmányok 22, 69–77 (Budapest: MTA–PPKE Barokk Irodalom és Lelkiség Kutatócsoport–MTA–ELTE Humanizmus Kelet-Közép-Európában Lendület Kutatócsoport, 2019).

42 AVENARIUS, *Precatione a Johanne AVENARIO in singulos septimanae dies conscriptae* (Wittenberg: [k. n.], 1576). <https://books.google.hu/books?id=p8pZAAAACAAJ&printsec=frontcover&dq=avenarius+precationes&hl=hu&sa=X&ved=0ahUKewiNxb675cvoAhXfAxAlHcMVCgQQ6AEIPTAC#v=onepage&q&f=false>

43 Johaness AVENARIUS, *Oratoris viatoris et peregrinantis*, in AVENARIUS, *Precatione...*, KkVr – KkVIIIv. Így megtaláljuk a Károlyinál szereplő „kis Tóbiás”-t, a „tüzes oszlop”-ot.